

EXPUNERE DE MOTIVE

Istoria sitului Roșia Montană, strâns legată de exploatarea resurselor aurifere, cunoaște trei perioade semnificative pentru definirea acestui peisaj cultural: antichitatea, caracterizată prin amplul sistem de exploatare romane, Evul mediu, reprezentat de tipul de exploatare tradițional și Epoca modernă și contemporană, caracterizată prin avântul tehnologic.

Anticul Alburnus Maior, atestat începând cu anul 131 p. Ch., este descris în prezent de structura industrială minieră, de manifestările funerare, edificiile sacre, edificiile publice și, probabil, de un mod particular de alcătuire a așezării, compusă din nuclee de locuire permanentă și temporară. Atestarea așezării romane Alburnus Maior este legată, încă din secolul al XIX-lea, de descoperirea tăblițelor cerate surse primordiale pentru cunoașterea și studiul dreptului roman. Exploatarea zăcămintului pare să se fi încheiat după anul 160, așa cum sugerează conținutul Tăbliței Cerate Nr. 1 din anul 167 și mărturiile arheologice obținute în ultimii ani.

Două mențiuni documentare deschid istoria perioadei medievale - una din 1238 și alta din 1271, ambele atestând activități miniere în masivul Cârnic, conduse de coloniștii sași de la Ighiu și Cricău. În jurul anului 1525 este atestat pentru prima dată toponimul Valea Roșiei (Rubeo flumine), din care au derivat versiunile sale ulterioare germane (Rotseifen și Rotbach) sau maghiare (Verespatak). În anul 1592 se menționează includerea zonei actuale de la Roșia Montană, atestată sub denumirea de Rubeo flumine („râul roșu”), în teritoriul Abrudului, care devenise deja oraș la jumătatea secolului al XV-lea.

Perioada modernă și contemporană. În secolul al XVIII-lea asistăm la o adevărată revoluție industrială în zona Roșiei Montane, așa cum se observă de altfel pe întreg teritoriul Transilvaniei. Momentul 1733, care marchează începutul realizării sistemului de lacuri artificiale (tăuri) și amenajări hidrotehnice, devine semnificativ pentru manifestările locale, înscrise în cadrul amplelor transformări economico-sociale mondiale ale Revoluției Industriale. Întreaga zonă auriferă Roșia Montană cunoaște, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o dezvoltare fără precedent prin deschiderea de mari galerii, atât de către stat - Imperiul Habsburgic, cât și de proprietari sau asociații de proprietari particulari, care concesionează de la stat drepturi de exploatare a zăcămintelor (dintre acestea galeria Sf.

Cruce deschisă în 1783 este o lucrare de mare amploare făcută din inițiativa statului și care parcurge întreaga vale a pârâului Roșia). Orizonturile subterane erau completate la suprafață de un sistem complex de instalații de prelucrare a minereului, alcătuit din lacuri de acumulare (tăuri) care alimentau firele de apă din văi, unde erau amplasate instalațiile de măcinare a minereului (șteampuri).

Acestui moment reprezentativ pentru evoluția industriei de prelucrare primară a minereului îi sunt asociate evenimente definitorii ale istoriei naționale. Obligarea populației să participe la lucrările industriale menționate s-a adăugat fondului social tensionat care a declanșat Răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan. Această perioadă este marcată de lupta de afirmare a identității naționale românești - intim legată de lupta lui Avram Iancu și a căpitanilor lui, dintre care Simion Balint, preot la biserica din Roșia Montană, veghează memoria acestor locuri (Simion Balint este înmormântat în cimitirul greco-catolic).

Tot acum se conturează structura urbană a localității, în forma conservată astăzi. Zona din estul așezării își definește caracterul de reprezentare în aria de maximă concentrare urbană, dar rămâne caracterizată deopotrivă de periferiile industriale, unde domină gospodăriile cu instalații de prelucrare a minereului. Grupări de astfel de gospodării sau numai instalațiile de prelucrare fac legătura cu zona din vale, structurată în jurul unui alt centru definit odată cu ridicarea bisericii greco-catolice și a celei ortodoxe.

Dezvoltarea industrială de la sfârșitul secolului al XIX-lea consolidează structura urbană pe care o moștenim astăzi. Așezarea industrială, cu o distribuție risipită a construcțiilor de-a lungul văii și un centru încheiat, își conturează definitiv caracterul: nucleul din vale, probabil un cartier grupat pe considerente etnice în jurul celor două biserici (cartierul românesc), primește funcțiunea administrației societății miniere de stat, care atrage și alte funcțiuni publice: club muncitoresc, spații comerciale. Dezvoltarea acestui nucleu nu a produs o dezechilibrare a celui anterior (cum se întâmplă astăzi) ci a adus Centrului istoric dotări publice importante (primărie, școală, cluburi, sedii de societăți de asigurări și sucursale ale unor instituții bancare, cinematograf, grădină publică). Dezvoltarea economică surprinsă în această perioadă trebuie să fi fost motivul pentru care în anul 1860 localitatea Roșia Montană se desprinde din teritoriul administrativ al orașului Abrud.

Primul război mondial și transferul exploatării de stat a administrației austro-ungare, după Marea Unire din 1918, produce probabil un dezechilibru economico-social. De aceea înregistrăm implicarea masivă a

Statului Român pentru revigorarea industriei extractive de stat și încurajarea exploatărilor private. Ultima perioadă de revigorare economică și socială se înregistrează în cei zece ani dinaintea naționalizării din 1948, când este suprimat sectorul particular de exploatare a zăcămintului.

Prin trecerea la mineritul industrial, gestionat exclusiv de stat, se pierde mare parte dintre componentele fizice specifice așezării miniere, sunt distruse toate șteampurile, sunt dezafectate canalele de dirijare a apei și dispar grupuri întregi de locuințe și, în continuare, sunt sacrificate alte componente în favoarea dezvoltării exploatării de suprafață, inaugurată în 1970 în masivul Cetate.

Atribute definitorii ale Situl istoric Roșia Montană:

A. Peisajul industrial conservat poartă mărturii importante pentru istoria exploatărilor romane, medievale și moderne:

- Pentru perioada romană este semnificativ peisajul subteran, mărturia unui efort concertat al administrației romane pentru extragerea aurului: în aproximativ 50 de ani a fost dezvoltat unul dintre cele mai vaste complexe miniere de epocă romană.

- Mărturiile medievale și moderne sunt semnificative pentru modul de prelucrare preindustrial surprins în momentul transformării mijloacelor de producție din pragul Revoluției Industriale. Acest tip de prelucrare a fost continuat până în perioada contemporană (1948) în paralel cu exploătarile industriale de mai mare amploare.

B. Peisajul natural: Tipul de exploatare preindustrial a marcat profund peisajul natural al zonei:

- Lacurile artificiale (tăurile), munții dezgoliți, gurile de mină au devenit repere ale acestui peisaj minier.

- După încetarea mineritului tradițional, aceste urme ale activității umane s-au transformat în repere pentru peisajul natural al zonei.

C. Configurația zonei istorice centrale a așezării:

Momentul de trecere spre epoca industrială, care în multe cazuri a condus la transformarea așezărilor miniere în orașe, se reflectă puternic în configurația așezării. Acest moment inefabil al trecerii de la forma rurală la cea urbană caracterizează puternic așezarea și îi conferă unicitate: un sat minier tradițional în care transformările urbane se întrepătrund armonios cu fondul puternic rural.

Piatra Corbului / Piatra Despicață

Alături de elementele protejate ale patrimoniului cultural, în acest teritoriu se mai găsesc două rezervații și monumente ale naturii, situri geologice formate la începutul Cuaternarului:

Piatra Despicață - bloc de rocă andezitică cu o suprafață de 0,25 ha, este situat la 1 km sud-vest față de Centrul istoric, între vârfurile Cărnice și Cetate.

Piatra Corbului - afloriment de andezit bazaltic de culoare neagră, are o suprafață de 5 ha și este situat pe versantul sud-estic al Masivului Cărnice, spre Valea Cornei.

Tăurile - lucrări utilitare de mare amploare, mărturii ale organizării exploatarei tradiționale din perioada medievală și modernă.

Ansamblul amenajărilor hidrotehnice - tăuri, instalații de control și dirijare a apei - au modificat sensibil peisajul natural al sitului. Aceste elemente artificiale, amenajate în tot cuprinsul sitului, au fost absorbite în timp în mediul natural, generând mici unități specifice de peisaj, caracterizate prin vegetație acvatică. În același timp, principalele tăuri au devenit repere geografice și toponimice importante ale sitului.

Importanța istorică a acestor amenajări este dată atât de vechime (debutul lucrărilor de amenajare a tăurilor se produce la sfârșitul perioadei medievale - 1733), cât și de calitatea de martori istorici ai interacțiunii armonioase a omului cu mediul natural.

Peisajul industrial din care făceau parte amenajări era completat de mulțimea de instalații de prelucrare (șteampuri) alimentate prin rețeaua de canale de aducțiune.

Vestigiile arheologice

Prin modul de adaptare la cadrul natural vestigiile arheologice de suprafață construiesc un univers special: necropole așezate pe pante sau platouri orientate spre văi, edificii sacre pe înălțimi și aflate probabil în relație cu intrările în galerii. În acest context distingem și elemente exemplare pentru peisajul arheologic: un monument funerar circular, două edificii de cult și două edificii publice dotate cu instalație de hipocaustum - Zona Carpeni.

Spectacolul extraordinar îl oferă însă pânza densă a rețelei de galerii romane. În anii '70 în masivul Orlea a fost descoperită o zonă de exploatare romană, care ulterior a fost transformată în muzeu de sit.

Cercetările arheologice miniere actuale au adus date importante pentru istoria exploatarei romane de la Alburnus Maior, redefinind acest univers din jurul fragmentului conservat din Orlea. Masivele Orlea, Carpeni, Cetate, Cărnice, Lety conțin foarte multe sisteme de galerii romane conservate (7km): galerii de explorare, de asistență, de aerisire, de evacuare a apei converg către camere cu pilieri sau către șantiere înclinate de unde se extrăgea minereul bogat.

Satul Corna este un sat tipic de munte, dezvoltat în mare parte de-a lungul văii pârauului Corna. Însă, în zona centrului administrativ, datorită condiționărilor impuse de relief, trama stradală urmărește conturează un nucleu mai dens construit - centrul satului, unde se găsesc cele două biserici: greco-catolică și ortodoxă. Elementele cele mai importante ale patrimoniului arhitectural-urbanistic al satului Corna sunt pe de o parte, structura urbană particulară, cu o organizare inelară în jurul bisericii ortodoxe și ramificată spre extremități și, pe de altă parte, cele două biserici datate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, alături de câteva construcții relevante pentru arhitectura tradițională a satului și a zonei.

Roșia Montană - Zona Centrului Istoric

Pornind din Piața centrală, unde erau concentrate numeroase funcțiuni publice grupate într-un ansamblu arhitectural-urbanistic cu puternic caracter de reprezentare, structura urbană se diluează treptat spre zonele cu caracter etnic sau spre periferiile industriale, caracterizate de gospodăriile miniere compuse din locuință și instalații de prelucrare sau chiar guri de mină.

Imaginea arhitecturală este dominată de un fond tipologic regăsit în întreaga localitate, al construcțiilor tradiționale cu spațiu de distribuție exterior (târnat), din care se detașează în zona Pieței împrumuturile din repertoriul arhitecturii de factură clasică sau barocă, manifeste cu precădere în configurarea fațadelor îndreptate spre spațiul public. Aceste manifestări, întrepătrunse, conturează caracterul unic al acestui sat minier tradițional înghețat în momentul incipient al procesului de urbanizare.

Din structura așezării se desprinde ansamblul central, dezvoltat în jurul Pieței, mărturie valoroasă a momentului de trecere de la forma rurală la cea urbană, a târgului minier. Construcțiile care alcătuiesc fronturile celor două piețe (Piața Mică și Piața Centrală, care formează ansamblul Pieței) și cele dispuse de-a lungul străzilor care converg aici sunt caracterizate de aplicarea elementelor specific urbane - mod de utilizare a terenului și de grupare a construcțiilor, în fronturi închise; limbaj arhitectural - pe fondul rural tradițional al Roșiei Montane, persistent atât prin tipologia spațială și funcțională, cât și prin materialele și sistemele constructive. Aici au fost grupate cele mai importante funcțiuni ale așezării - primărie, școală comunală și grădiniță, școli confesionale, dispensar, farmacie, cluburi, cinematograful, sedii ale societăților de asigurări, sucursale bancare, spații

comerciale, ateliere meșteșugărești și, nu în ultimul rând cele trei biserici - catolică, unitariană și reformată împreună cu oficiile parohiale. Profilul funcțional, suprapus pe suportul arhitectural-urbanistic original, dau acestui ansamblu o valoare care depășește un simplu context local, devenind reprezentativ pentru patrimoniul național și chiar universal.

Nucleul Berg, situat în nordul Pieței, pe un teren accidentat, este alcătuit pe o tramă stradală determinată de relief și cuprinde construcții de tip tradițional cu tendințe urbane prin unificarea taluzărilor, a delimitărilor de proprietate, a fațadelor și porților într-un registru asemănător fronturilor;

Nucleul Cătălina, localizat în vecinătatea accesului în galeria Cătălina-Monulești, conturat în jurul unui nod al tramei stradale, cuprinde locuințe de factură urbană. Cele două nuclee, prin modul de ocupare a terenului, prin prezența funcțiunilor istorice conexe cu caracter rural reprezintă o componentă importantă a acestui ansamblu diversificat, iar în raport cu subzona Pieței subliniază aria de influență a centrului localității.

Zona Brazi

Așezată de-a lungul uliței Brazi, cuprinde parcele cu construcții aliniate și cu tendințe de polarizare în jurul unor noduri stradale. Această zonă, care se întinde până la marginea Tăului Brazi, a rezultat probabil din transformarea treptată a configurației industriale într-una orientată spre ulița Brazi - linia de concentrare a instalațiilor de prelucrare a minereului.

Zona Văidoaia

Derivată din vechea zonă cu funcțiuni de locuire îmbinate cu mica industrie (prelucrarea minereului cu șteampuri antrenate de cursul pârâului Roșia, astăzi dispărute) păstrează modul de organizare rural cu parcele de mari dimensiuni și spațiu public neregulat. Ilustrative pentru activitatea minieră ferventă care se derula în zona acestui nucleu sunt fotografiile de epoca și planurile istorice, care surprind o dezvoltare a acestei zone, mult peste limitele între care se restrânge astăzi.

Zona de acces, zona Susași

Zona de acces în Centrul Istoric - polul dotărilor administrative și de învățământ ale Centrului istoric - Primărie, Școală, Grădiniță.

Zona Susași reprezintă un țesut tradițional difuz, cândva marcat de o dublă funcționalitate - locuire și prelucrare a minereului.

Bisericile.

Fondul construit al Roșiei Montane este punctat și definit de cele cinci biserici, care îl structurează și îl ancorează în spațiul urban.

Bisericile (greco-catolică și ortodoxă în zona centrului administrativ; romano-catolică, unitariană și reformată în zona Centrului istoric), în asocierie cu fundalul masivelor muntoase pe care se proiectează, cu cimitirele din jur și cu așezarea în ansamblul ei se constituie ca repere urbane și identitare definitorii ale peisajului cultural Roșia Montană.

Pentru administrarea patrimoniului național, cultural și natural din domeniul public și privat, precum și pentru conservarea, restaurarea și protejarea acestuia inițiatorii propun înființarea Administrației Rezervației, instituție publică cu personalitate juridică, cu sediul în comuna Roșia Montană, în subordinea Ministerului Culturii și Cultelor, Ministerului Internelor și Reformei Administrative și Ministerului Agriculturii și Dezvoltării Rurale.

Conducerea Administrației Rezervației este realizată de Consiliul Științific, în subordinea căruia se află Colegiul Executiv, ca organ de aplicare a Consiliului Științific.

Bugetul de venituri și cheltuieli al Administrației Rezervației va fi asigurat din bugetul repartizat Ministerului Culturii și Cultelor, Ministerul Internelor și Reformei Administrative și Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale și din venituri proprii.

Față de cele expuse mai sus inițiatorii vă propun spre dezbateră și aprobare următoarea propunere legislativă.

INIȚIATORI:

Senator Dr. Gheorghe Funar

Senator Dr. Aurel Ardelean

Senator Petru Stan

Deputat Ipan Aurel Rus

Deputat Marin Diaconescu

Deputat Cristian Buzea